

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ ҲУЗУРИДАГИ
“ОИЛА” ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТ МАРКАЗИ**

Музайямхон Фармонова

**ҚАДРИЯТЛАР – МАЪНАВИЙ
КАМОЛОТ АСОСИ**

Илмий-услубий қўлланма

“TASVIR NASHRIYOT UYI”
Тошкент – 2019

УЎК 17.022.1
КБК 87.60
Ф 25

Фармонова, Музайямхон

Қадриятлар–маънавий камолот асоси/ Илмий-услубий қўлланма.
– Тошкент: “Tasvir nashriyot uyi”, 2019, 36 б.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази директори, тиббиёт фанлари номзоди **Дилором Ташмухамедованинг** умумий таҳрири остида нашрга тайёрланди.

Тақризчи: Исмоил Саифназаров –Тошкент давлат иқтисодиёт университети ижтимоий фанлар кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори.

Мазкур илмий-услубий қўлланмада ёш авлодни ҳар томонлама етук, баркамол ва ватанпарвар этиб тарбиялашда асрлар оша яшаб келаётган халқимизнинг маънавий бойлиги - миллий қадриятлардан самарали фойдаланиш масалалари ҳусусида сўз юритилади.

Мазкур қўлланма оилалар, ёш ота-оналар, таълим муассасалари, фуқаролар йиғинлари мутахассислари ва маҳалла фаоллари, ушбу соҳада илмий изланиш олиб бораётган тадқиқотчилар ҳамда кенг жамоатчиликка мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази Илмий-услубий кенгашининг 2018 йил 14 сентябрдаги 4-сонли йиғилиш баённомаси билан нашрга тавсия этилган.

СЎЗБОШИ

Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, зардўштийларнинг муқаддас китоби – “Авесто”да ҳамда буюк аждодларимиз – Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Алишер Навоий асарларида инсонда юксак ахлоқий фазилатларни камол топтиришда оила ва миллий қадриятлар масаласи асосий ўринни эгаллаган. Маълумки, ўзбек оиласи ўзида миллатимизга хос кўп асрлик маънавий қадрият ва анъаналаримизни, удум ва расм-русумларимизни, маънавий-маърифий, маданий меросимизни сақлаб келади. Оилада шаклланган ўзбек миллатига хос бўлган муомала маданияти, меҳр-оқибат, мурувват, андиша ва ор-номус каби одоб-ахлоққа оид хис-туйғулар нафақат тарбия вази-фасини ўтайди, балки инсоний қадриятлар ва фазилатларнинг намоён бўлишида, комил инсонни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Оилада ота-онанинг тинч-тотувлиги ва ўзаро меҳр-муҳаббати, дунёқараши, маънавий савияси, кизиқиши, эътиқоди, жамиятдаги мавқеи, хусн-латофати фарзанд тарбиясига маълум маънода таъсир ўтказади. Бундай оилада тарбияланган фарзандлар гўзалликка иштиёқманд, рухий тетик, бағри бутун, ҳаётга кизикувчан, хотиржам, тинч-тотув оилавий ҳаёт кечирини ташқил қилувчи бўлиб ўсадилар. Шарқда миллий қадриятларни фарзандлар онги ва қалбига сингдириш оиладан бошланади. Жумладан, ёшлар катталардан: сувга тупурма, нон усти-

“Буюк тарихда ҳеч нарса изсиз кетмайди. У халқларнинг қониди, тарихий хотирасида сақланади ва амалий ишларда намоён бўлади.”

Ш.Мирзиёев

га нарсa қўйма, ноннинг увоғи ҳам нон, ёши улуғларнинг йўлини кесиб ўтма, ота-онанинг гапини иккита қилма, устозингни ҳурмат қил, атрофингга бeфapқ бўлма каби на-сихатларни эшитиб, турли ривоят, мақол, ҳикматларни тинглаб, хотираларида сақлаб вояга етадилар. Ёшлар бизнинг келажагимиз, улар ота-она ва аждодларимиз ишининг да-вомчилари ҳисобланади. Бизнинг асосий мақсадимиз – мил-лий ва маънавий қадриятлар асосида комил инсонни тар-биялашдир. Комил инсон деганда, энг аввало, дунёқараши кенг, ватанпарвар, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган, масъулиятли ва соғлом кишиларни тушунамиз. Инсон фақат тарбия орқалигина ко-милликка эришади. Унинг маънавий даражаси атрофида юз бeраётган воқеа-ҳодисаларни қандай қабул қилиши ва му-стақил баҳолай олишига ҳам боғлиқ. Шундай экан, таълим тизими ва маҳаллада ёшларнинг маънавий дунёқарашини мустаҳкамлашда миллий қадриятларга оид бой маънавий меросимиздан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Жумла-дан, “Авесто”даги “Эзгу фикр – эзгу сўз – эзгу амал” ғо-яси бўйича фикр юритиш; Қуръони карим, ҳадиси шариф каби муқаддас манбаларда келтирилган маънавий-маъри-фий ўғитлар орқали ёшлар онгида руҳий поклик, эътиқод тушунчаларини шакллантиришга хизмат қилади.

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА ОИЛА

Ҳар бир халқнинг миллий қадриятларини унинг тари-хи, маънавияти, маданияти, ўзига хос урф-одатлари, анъ-аналарисиз тасаввур қилиш қийин. “Қадрият дейилганда инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган миллат, элат ва ижтимоий гуруҳларнинг манфаатлари ва мақсадларига хиз-мат қиладиган ва улар томонидан баҳоланиб, қадрланади-ган табиат ва жамият неъматлари, ҳодисалари мажмуини тушунмоғимиз лозим”¹.

¹ Қадриятлар ва ижтимоий тараққиёт (илмий ишлар тўплами). –Т; “Ўзбекистон”, 1997. Б.198;

“Қадриятлар – жамиятда кишилар ўртасида обрўга, эътиборга, хурматга, нуфузга эга кишилар, муносабатлар, ҳолатлар, моддий нарсалар ва маънавий бойликлар мажмуаси”². “Қадрият инсон ва жамият маънавиятининг таркибий қисми, оламдаги воқеалар, ҳодисалар, жараёнлар, ҳолатлар, сифатлар, талаб ва тартибларнинг қадрини ифодалаш учун ишлатиладиган тушунча”.³ “Қадрият – воқеликдаги муайян ҳодисаларнинг умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланадиган тушунча”,⁴ - деган таърифлар берилган. Бу эса, ўз навбатида, қадриятларнинг аҳамиятини кўрсатмоқда. Миллий қадриятлар – миллат учун аҳамиятга эга бўлган этник жиҳат ва хусусиятлар билан боғлиқ хослик шаклидир. Дунёда ўзига хос қадриятлари бўлмаган миллат йўқ. Миллий қадриятлар миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти, маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Кейинги вақтларда Ўзбекистонда миллий қадриятларга эътибор кучайди. Бу она юртга эҳтиром, авлод-аждодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, ҳаё, андиша каби хусусиятларнинг устуворлиги билан тавсифланади. Қадриятларни фақат моддий ва маънавий бойликлар сифатида тушуниш, изоҳлаш илмий жиҳатдан тўғри эмас.

Маълумки, қадриятлар ўз моҳиятига кўра хилма-хилдир. Улар орасида табиий, моддий, маънавий, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий қадриятлар алоҳида ажралиб туради. Шундай бўлса-да, қадриятларнинг энг олийси инсоннинг ўзи, ҳаёти, ҳуқуқи ва эрки, соғлом ва фаровон турмуши ҳисобланади. Инсон кадр-қиммати, шарафини улуғлаш жа-

Комилов Т., Абидова С. Миллий ахлоқий қадриятлар ва уларнинг тарбиявий аҳамияти. ЎЗР ФА, “Фан”, 2000. Б.20;

Ортиқов Н. Маънавият: миллий ва умуминсоний қадриятлар. - Т; “Ўзбекистон”, 1997. Б.48.

² Мустақиллик изоҳли илмий-оммабоп луғати. (А. Жалолов ва Қ.Хонназаров умумий таҳрири остида). – Т; Шарқ, 1998, Б. 279

³ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. “Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи”. Т; 2010. Б. 707.

⁴ Тарбия энциклопедияси. 2010. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Б.509.

миятимиз покланиши ва равнақининг муҳим омилдир.⁵

Мамлакатимизда амалга оширилаётган “Ҳаракатлар стратегияси” – ислохотларнинг янги босқичи бўлиб, унда аҳолини, оилаларни маънавий, ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш етакчи ўринни эгаллайди. Шу ўринда иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий кадриятлар асосида давлат идоралари ходимларининг уйма-уй юриб, халқ дардини тинглаш, оғирини енгил қилиш, моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ишлари йўлга қўйилди.

Фуломхон Ғофуров миллий анъаналарга бағишланган мақолаларидан бирида **миллий кадриятларнинг** куйидаги кўринишларини тилга олган: 1) табиий кадриятлар; 2) иқтисодий кадриятлар; 3) ижтимоий-сиёсий кадриятлар; 4) маънавий кадриятлар; 5) ахлоқий кадриятлар⁶. Жумладан, “Ота-боболаримиз илм ўргатиш билан бирга фарзандларимизга авлоддан-авлодга ўтиб келаётган **миллий-маънавий, ахлоқий кадриятларни** сингдирганлар.⁷”; “Ўзбекларнинг аксарияти... яқин одамларнинг, қўшнилари омон-эсонлиги тўғрисида ғамхўрлик қилишни биринчи ўринга қўяди. Бу эса энг олий даражадаги **маънавий кадрият**, инсон қалбининг гавҳаридир⁸”; “Иқтисодий кадрият – иқтисодий муносабатлар жараёнида шахслар ўртасидаги ўзаро манфаатларни ҳисобга олиш, ҳалоллик, поклик, бағрикенглик, ишонччилик каби фазилатларнинг амал қилинишини англададиган тушунча”.⁹ Шу ўринда кўни-қўшничилик кадриятини мисол қилиб келтирсак, унда қўшнилари ўртасида ўзаро ишонч, хабар олиш ва моддий ёрдам бериш миллий кадрият сифатида биринчи ўринга қўйилган. Маънавий мерос, маданий бойликлар, кўхна тарихий ёдгорликлар ҳаётий кадриятларнинг энг муҳим омиллари сифатида келтирилган. Ҳар бир кадриятнинг моҳи-

⁵ Тўланов Ж. Кадриятлар фалсафаси. – Т; “Ўзбекистон”, 1998. Б.333.

⁶ Ғофуров Ғ. Миллий анъаналар//Халқ сўзи, 1993 йил. 11 февраль, Б. 2

⁷ Жалолов Ҳ. Оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлиги. Тарбия. №2 (6), 2006. Б.13

⁸ Қодирова О. Оилавий келишмовчиликлар. Тарбия №2 (6), 2006. Б. 22.

⁹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли лугати. Ғофур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи– Тошкент; 2010. Б. 241

яти ва аҳамияти табиат, жамият ва руҳий олам ҳодисаларини билиш, илмий умумлаштириш, ижтимоий ва маънавий тараққиётга таъсир этиш имкониятлари асосида белгиланади.

Кейинги вақтларда тарбия масаласида қўлга киритилган ютуқларимиз қатори оилада, мактаб ва жамоат ташкилотларида миллий, умуминсоний қадриятларнинг, анъаналарнинг устуворлигига эришилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”, – деган фикрлари ёш авлодни миллий қадриятлар асосида етук, баркамол этиб тарбиялашда барчамизга куч-ғайрат бағишламоқда¹⁰.

Сафо Очил ўзининг “Мустақиллик ва тарбия масалалари” номли рисоласида “Миллий қадриятлар ота-боболардан бизгача етиб келган удумлар: Рамазон ҳайити, Қурбон ҳайити, Наврўз, уруғ-дон экиш ва ҳосил байрамлари, бешик тўйи, суннат тўйи, ўғил уйлантириш ва қиз чиқариш билан боғлиқ тўйлар, уй-жой тўйи, қазо билан боғлиқ турли маърака-маросимлар, шунингдек, халқнинг ҳар хил анъаналари – ҳашар, ота-оналарга ҳурмат, ёшларга иззат, қарияларга мурувват, миллий одоб-ахлоқ меъёрларига амал қилиш, илм олиш, оила мустаҳкамлигига эришиш, устозлар қадрига етиш, вафот этганлар қабрини зиёрат этиш, халққа муҳаббат, Ватанни севиш ва ардоқлаш, аскарликка ўз ихтиёри билан бориш, байналмилалчи бўлиш, мулойим ва ширинсуханлик ва шу кабиларни ўз ичига қамраб олади”¹¹.

Миллий қадриятларнинг асоси бўлган маънавият ва маданият деганда, инсон хулқ-атворининг гўзаллиги, саховатлилиги, олийжаноблиги, ваъдасига вафодорлиги, ҳаёлили-

¹⁰ Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимишни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарамиз. “Ўзбекистон”, 2016. Б.146.

¹¹ Сафо Очил. Мустақиллик ва тарбия масалалари. Т; “Ўзбекистон”, 1995. Б.5-6

ги, билим олиши, донолиги, бағрикенглиги, одоблиги, озода ва покизалиги, қалбининг беғуборлиги, хушмуомалалиги ва шу сингари инсоний хислатлар тушунилади.

Ота-она ўз фарзандлари билан бевосита ва билвосита мулоқотда бўлиб, уларни маънан озиклантирар экан, энг аввало, ўзлари ўзаро муомала жараёнида намуна бўлишлари ҳамда фарзандларини кўпроқ тинглаб, нутқий лаёқатини оширишга ҳаракат қилишлари сўнгра ўз фикрларини ахлоқ меъёрларига риоя қилган ҳолда суҳбатга оид ҳикматлар, мақоллар, ҳаётий мисоллардан келтириб тушунтиришлари жуда муҳимдир. Таъкидлаш жоизки, диққат ва маҳорат билан эшитиш одоби ва малакасига “маҳорат билан эшитиш” билимларини мустаҳкамлаш орқалигина эга бўлиш мумкин. Албатта, ижтимоий ҳаёт давомида оилада ота-она ва бола ўртасида турли воқеа ва ҳодисалар, тушунмовчиликлар бўлади. Инсоннинг энг соф туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оилада ота-онанинг қалб кўридан чиқадиган меҳр-муҳаббати, ширин сўзи орқали шаклланади. Боланинг характери, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар – эзгулик, олижаноблик, меҳр-оқибат ва ор-номус каби мукаддас тушунчаларнинг пойдевори оила муҳитида қарор топади.

Шундай экан, оилада ножўя иш қилиб кўйган бола йиғлаганда она ёки ота дўқ уриб, “Ҳозироқ йиғини тўхтат!”, деб қаттиқ гапириши ярамайди. Чунки, бола нотўғри ёки айб иш қилганини ўзи ҳам англаган ва кўрқиб кетганидан йиғлаб юборган бўлиши мумкин. Бу ҳолатда ота ёки она болани бағрига босиб, тинчлантириб, унга эҳтиёт бўлиш кераклигини айтишининг ўзи кифоя. Аксинча, ота-она ўзидан итариб, уни жазолаб, кўпол муомалада бўлса, бола “стресс” ёки “шок” ҳолатига тушиб, унинг нутқиға, фикрлашиға, эшитиш, хулоса чиқариш қобилиятиға салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Кўп ҳолларда кечки пайт ёки нонуштадан олдин фарзандлар ота-онаға мурожаат қилганларида улар болани охиригача тингламай, “ҳозир вақтим йўқ”, “шошиб

турибман”, “халақит берма” каби фикрий эҳтиёжини қониктирмайдиган жавоблар берадилар. Бундай муносабат болага салбий таъсир кўрсатибгина қолмай, ундаги ижодкорликни, ташаббускорликни сўндиради, оила аъзолари билан маслаҳатлашиш каби одатларнинг сусайишига олиб келади.

Юқоридаги вазиятлардан узоқроқ бўлиб рисоладагидек муносабатларни шакллантиришда аجدодларимиздан бизга мерос қолган ахлоқий, маънавий, маданий қадриятларни билиш, ўрганиш ва ҳаётда қўллаш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда Юсуф Хос Ҳожибнинг “Киши учун жуда керакли бўлган икки аъзо бор: бири – тил, бошқаси – юрак. Тил сўз учун, юрак, кўнгил эса шу сўздан лаззатланиши учун берилган”, деган фикри ота-оналарни ва ёшларни гўзал, чиройли сўзлайдиган, маънавий баркамол, юксак одоб ва илм эгаси бўлишларида қўл келади.

ЁШЛАР ТАРБИЯСИ: МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА “ОММАВИЙ МАДАНИЯТ”

Мамлакатимизда бугунги глобаллашув жараёнида ёшларни миллий қадриятлар асосида интеллекти юқори ва ватанпарвар қилиб тарбиялашга катта аҳамият қаратилмоқда.

Абдурауф Фитрат ўзининг “Оила” номли асарида болаларни “диққатлари ва зеҳнлари чуқур ва жиддий бўлишига ўргатинг... Кўрганлари устидан тез хулоса чиқармасинлар”, – дея таъкидлаб, фарзанд тарбиясига эътибор бериш лозимлигини уқтиради.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси давлатимизнинг қомусий ҳужжати бўлиб, бу ҳужжат таҳлил қилинганида унда ёшлар тарбияси, ахлоқ-одоби, ижтимоий ҳимоялангани, конституциявий ҳақ-ҳуқуқларига оид етмишга яқин атама ва сўз бирликмалари мавжуд экани маълум бўлди. Жумладан, бунёдкорлик ғояларига содиқлик, юксак масъулият, ижтимоий адолатпарварлик, инсонпар-

варлик, демократик-хукукий давлат, фуқароларнинг тинчлиги, миллий тотувлик, халқимизнинг урф-одатлари ва анъаналари, қадриятлари, ижтимоий ҳаётда мафкуралар хилма-хиллиги ва эркинлиги, инсон ва жамият муносабатларидаги ижтимоий адолат, дунё ҳамжамиятида халқлар ва миллатларнинг суверен тенглиги, фуқароларнинг эътиқоди, жинси, irqи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар қонун олдидаги тенглиги, шаъни ва обрўсининг дахлсизлиги, фуқароларнинг виждон эркинлиги, адолатли меҳнат, ижод эркинлиги ва ҳар бир шахснинг маданий ютуқлардан фойдаланиш эркинлиги, ёш авлодни тарбиялаш ва бепул таълим олиши каби фикрлар келтирилган бўлиб, улар Бош Қомусимизда хукукий жиҳатдан кафолатланган.

Одоб-ахлоқ миллий қадриятларимизнинг таркибий қисмидир. “Давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик принциплари асосида амалга оширади”¹². Дарҳақиқат, ёш авлодни қонунийлик принциплари асосида ўз халқига, унинг қадриятларига, анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурмат руҳида тарбиялаш орқали ўз халқини миллатларнинг бутун жаҳон ҳамжамиятида тенглардан бири сифатида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни, ўз Ватанининг жонқуярини тарбиялаш долзарбдир. Биламизки, ёшлар ижтимоий гуруҳ сифатида, ўзи кўзлаган мақсади йўлида мамлакатдаги ижтимоий тизим ривожига бевосита фаол таъсир кўрсатади. Ёшларнинг ижтимоий ривожланишини уларнинг маънавий савияси даражаси орқали аниқласа бўлади. Ёшларнинг маънавий қарашлари миллий, диний, ўз-ўзини англаш ҳолатлари, талаблари, ҳаётдаги фаолияти орқали ўз аксини ифода этади. Шунинг учун йўналишда ўтказилган социологик тадқиқот натижаларига кўра, ёшларнинг фикрича, одамнинг маънавиятини белгилаб берувчи асосий сифатлар бу – “Ҳақгўйлик” (60,8%), “Миллий

¹² Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. . Т; “Ўзбекистон”, 2012. II-боб. 14-модда. Б. 5.

қадриятларни ҳурмат қилиш” (55,5%), “Ўз халқининг тарихини яхши билиш”, “Миллий ғурур туйғусини ривожлантириш” (44,2%), “Қалб поклиги” (39,1%), “Камтарлик” (39,5%), “Миллатлараро ва ҳудудлараро бағрикенглик” (29,6%), “Экстремистларга салбий муносабат” (19,5%), “Меҳнатсеварлик” (0,5%), “Маданийлик” (0,9%), “Билимдонлик” (0,7%) кўрсатилган¹³. Сўров-тадқиқотларда қатнашган респондентлар фикрига кўра, ёшларимизнинг ярмидан кўпи порахўрликни – 54%, такаббурликни – 52,7%, шу билан бирга, иккиюзламачиликни – 17,3%, бепарволикни – 14,5%, текинхўрликни – 10,4%, ёлғончиликни – 1,7%, ҳасадни – 0,5%, ғийбатни – 0,6%, тухмат, дангасалик ва қўполликни – 0,2% ёқтирмас экан. Ёшларнинг фикри бўйича халқнинг кучи миллатнинг бирдамлигида, унинг оламшумул аҳамияти, аввало, иқтисодиётида – 69,7%, қуроли кучларида – 44,6%, илмда – 44,4%, сиёсатда – 41,5%, одоблигида – 37,7% деб таъкидлашган¹⁴.

Натижалардан кўринадики, ёшлардан “одамнинг маънавиятини белгилаб берувчи асосий сифатлар” сўралганида, салбий ахлоқий қарашларга жуда кам фоиз берилгани, ахлоқий қадрият сифатлари эса юқори баҳолангани ўғил-қизларимиз бугунги куннинг етук, баркамол, ватанпарвар фарзандлари сифатида камол топаётганларидан далолат. Таъкидлаш жоиз, Ватан сўзининг маъносига Ўзбекистон ёшлари алоҳида урғу беришар экан. Ёшларнинг аксарияти “Дунёда давлатлар кўп, лекин бизнинг Ўзбекистон Ватанимиз – ягона ва ҳеч қаерда топилмайди”, деган фикрларни билдиришгани диққатга сазовордир.

Албатта, сўнгги йилларда республикамизда фан, маданият, ишлаб чиқариш, таълим соҳасида жадал ривожланишлар суръати яққол кўзга ташланмоқда. Хусусан, таълим тизимида амалга оширилган туб ислоҳотлар тизимга янги ахборот-коммуникация ва педагогик технологияларнинг ки-

¹³ Қаюмов Ў. Фуқаролик жамиятининг шаклланиши шароитида Ўзбекистон ёшларининг ижтимоийлашув жараёнлари. Т; “Ижтимоий фикр” ,2011. Б.44-45.

¹⁴ Ўша манба, Б. 45.

риб келишига асос бўлди.

Инсон маънавий олами бўйича ўнга яқин мақолалар муаллифи Абдухалил Маврулов ўзининг “Ватанни севиш масъулияти” китобида ёшлар ҳақида шундай фикрларни илгари сурган: “Ёшларимизнинг аксарияти даврнинг руҳини тўғри ҳис этмоқда. ... Айни пайтда ёшларда ақл ва фаросатнинг мутаносиблигини таъминлашга бўлган интилиш жамият барқарорлигини мустаҳкамловчи омил сифатида баҳоланиши мумкин. ...Эришилган ютуқлар қатори ёшларимизнинг айрим қисмида мавжуд бўлган, баъзан янгидан пайдо бўлаётган салбий ҳолатлар, ушбу вазиятга айрим катталарнинг муносабати-ю ўша ёшларнинг бундай иллатларга нисбатан ёндашуви хавотирли. Баъзи ёши улуғларнинг ёшларимиз дунёкарашидаги муайян салбий ўзгаришларга нисбатан “замон ўзгарди, ёшлар ҳам ўзгарди-да ёки бундай ҳолни “табиий жараён” сифатида таҳлил этишга уринишлар ҳам мавжудки, бу ҳар қандай илм аҳлини ташвишга солиши табиий”¹⁵. Бугунги глобаллашув ва тезкор ривожланиш даврида инсонлар ўзгармоқда, қадриятлар трансформацияси юз бермоқда. Булар “оммавий маданият” деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Ёшлар тарбиясига етарли эътибор қаратилмагани оқибатида ўтган йили (2016) 18 дан 30 ёшгача бўлган фуқаролар томонидан жами 31 минг 933 та жиноят содир этилган”¹⁶, – деган фикрлари барчамизни огоҳликка чорлайди.

Маданият – миллий қадриятнинг асоси бўлиб, кишилик жамияти ёки бирор халқнинг ишлаб чиқаришда ижтимоий ва

¹⁵ Маврулов А. Ватанни севиш масъулияти. Т:“Sano-standart” Б. 46.

¹⁶ Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. “Ўзбекистон”, 2016.Б.324

маънавий ҳаётда эришган ютуқлари ҳисобланади. Қадимги Римда инсон томонидан табиатни ўзлаштириш “Cultura” деб аталган¹⁷. “Оммавий маданият” тушунчасига ўзбек олимлари қуйидагича таъриф беради: “Оммавий маданият” – маданият мавжудлигининг мураккаб ҳамда ҳамма вақт бир хил талқин қилинмайдиган ўзига хос шакли. Оммавий маданият-ни Ғарб маданияти билан боғлиқ ҳодиса деб тушуниш, шунингдек, уни ғоясизлик, сифатсизлик ва дидсизлик намунаси сифатида баҳолаш кенг тарқалган”¹⁸. “Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати”да ҳам худди шундай изоҳ берилган¹⁹. Файласуф олим А.Эркаев “Оммавий маданият” дунёда жуда тез ва кенг тарқалди. “Оммавий маданият”да баъзи бир ижобий жиҳатлар билан бир қаторда салбий жиҳатлар ҳам кўп. Энг аввало, “оммавий маданият” инсонни барча соҳаларда, жумладан, маданият ва дам олиш, бўш вақтни ташкил қилиш борасида ҳам индивидуаллигини йўқотган истеъмолчига айлантириб қўяди. Унинг истеъмол қилаётган маънавий-маданий маҳсулотлари, “санъат асарлари” эса стандартлашган, миллий қиёфасиз (поп-арт) товарга айланади. Мусиқада ва ашулачиликда “рэп”, “рок” каби жанрлар, жангарилик, мистик-фантастик фильмлар, триллерлар, блокбастерлар фикримизни тасдиқлайди”, –деб ёзади.

“Оммавий маданият” ниқоби остида вақти-вақти билан пайдо бўладиган турли ижтимоий ҳаракатлар ва гуруҳлар (“хиппи”лар, “пранк”лар, “рокер”лар ҳамда “гей”лар (бесоқолбозлар) ҳаракати, антиглобалистлар ва ш.к.), фахш ва зўравонликни, “вампир”лик ва жодугарликни тарғиб қилувчи фильмлар, очикчасига порнографик сахналардан иборат видео лавҳалар, дисклар ва бошқалар таъсири эса инсон шахсини емиришга, жамиятни дегуманизация қилишга олиб келади. Бундай шароитда ёш авлодни, миллий мада-

¹⁷ Словарь иностранных слов. М;1964. С.348

¹⁸ Фалсафа: қомусий луғат. – Т; «Шарқ», 2004. Б.313.

¹⁹ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Т; Ғофур Ғулом номидаги НМИУ, 2010. Б.460.

ниятни қандай ҳимоя қилиш керак, деган масаланинг ўзи жиддий сиёсий, маънавий ва илмий муаммога айланади”²⁰, – деб ҳақли равишда эътироф этади Ш.Ғойибназаров.

Давлатимиз раҳбарининг “Ёшлар, хусусан, ўсмирлар орасида безорилик, жинойтлар сони ортишига қандай омиллар сабаб бўляпти? Баъзи йигит-қизлар учун меҳр-оқибат, ахлоқ-одоб тушунчалари бутунлай бегона бўлиб бораётгани, уларда бефарқлик, масъулиятсизлик, меҳнат қилмасдан кун кўришга интилиш каби иллатлар пайдо бўлаётгани – аччиқ бўлса-да, ҳақиқат”, – деган фикрлари ҳам бежиз эмас²¹.

Бундай маълумотлар кишини беихтиёр ўйга толдиради. Хўш, ўсмирлар ота-она, мактаб, маҳалланинг куршовида, эътиборида бўлса-да, бундай гуруҳларга қандай қўшилмоқдалар? Маълумки, инсон ҳуқуқбузарлик йўлига жамият, оила, мактаб билан узвий алоқанинг узилиши туфайли киради.

Президентимизнинг “Ёш оилалар орасида арзимас сабаблар билан ажрашишлар кўпайиб бормоқда. Бегуноҳ болалар етим бўлиб, меҳр ва эътиборга энг ташна вақтида ота-она тарбиясидан четда қолмоқда. ...Яна бир нохуш ҳолатни бугун афсус билан айтмоқчиман: оилаларда носоғлом муносабатлар, қайнона-келин, эр-хотин ўртасидаги жанжаллар, хотин-қизларимиз орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари борлиги шахсан мени қаттиқ изтиробга солмоқда²², – деган фикри барча оилалар, таълим-тарбия тизими, оила билан боғлиқ давлат ва жамоат ташкилотларининг бу масалага илмий, амалий ва инновацион жиҳатдан ёндашишлари зарурлигини кўрсатмоқда. Ўртага қўйилаётган оилавий ва ёшлар тарбиясига оид муаммоларнинг қуйидаги сабаблари бор: а) катталарнинг ўсмирларга шахс сифатида эмас, таъсир объекти сифатида қараши; б) ўсмирлар катталар ҳа-

²⁰ Қаранг: Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият Т; “Ўзбекистон”, 2012. Б.13-14.

²¹ Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. “Ўзбекистон”, 2016.Б.486

²² Ўша манба.Б.487

ракатада ўзларига мос бўлмаган ахлоқни кўриб, сезсалар улардан қоча бошлайдилар, натижада, улар ўзларини алдамайдиган, тенг кўрадиган одамни излашни бошлайдилар; в) жуда кўп болалар учун оила ҳаётини мисолларда тажовузкор ахлоқ ва психик жароҳатни келтириб чиқарувчи вазиятларнинг асосий манбаи ҳисобланади; г) ўсмир ўзи яшаётган оилани дўстларининг оилалари билан солиштирилади, ундан тўғри ёки нотўғри хулоса чиқаради; д) ўқитувчи ўсмирнинг оилавий шароитини ўрганмасдан муомала қилиши, унинг ахлоқи кескин ўзгаришига ҳам олиб келиши мумкин; е) ўсмир ҳаётининг шароитлари (етимлик, жиноятчилик, жисмоний ва психик заифликлар). Жиноятчиликнинг катта фоизи ҳаёт шароити ўта оғир бўлган ўсмирлар, яъни жиноятчи, ота-она ёки ҳар иккови мунтазам спиртли ичимликлар истеъмол қилувчи, жанжалкаш оилаларнинг болалари, жисмоний ва психик оғишга мойил бўлганлар ҳисобига тўғри келади. Ўсмир ва ёшларни бундай ахлоқий ҳолатлардан ва турли-туман оғишлардан, иллатлардан, ёмон гуруҳларга кириб қолишдан сақлашда нажот кўприги бўлиб хизмат қиладиган ягона нарса – бу ўсмир қалбига йўл топа олиш, у билан дўстона, самимий, ўзаро ишонч асосига қуриладиган муносабат ўрната олишдир²³. Баъзи ота-оналар фарзанди яхши инсон бўлишини истаб, уларга эътиборни ҳаддан ташқари кучайтириб, ўзлари билмаган ҳолда унга барча шароитлар, компьютер, қиммат кийим-кечаклар, кези келса қўлига пул, уяли телефон олиб берадилар. Бундай тарбияни илмий тилда (гиперопека) дейилади. Ота-она кўз қорачиғидай асраб, бутун куч-қуввати ва меҳрини бериб, оқибатда боқибёғам, ландавур ёки текинхўрни, меҳр-шафқатсиз фарзандни тарбиялаши ҳам мумкин²⁴. Бундай ҳолатларнинг олдини олишда болани ёшлигида ноқ унинг хулқи шаклланишига, миллий-ахлоқий, маънавий-маданий қадриятлар, миллий истиқлол мафқураси асо-

²³ Юсупова Л. Ўзаро ишонч тарбия воситаси бўлсин. - Бола ва замон. №2. 2006. Б.33.

²⁴ Мажидов Н. Оила – муқаддас Ватан. Соғлом авлод учун. №1.2000. Б.19

сида Ватанга содиқ қилиб тарбиялаш мақсадга мувофиқдир.

Маънавий қадриятлар амалий жиҳатдан кенг маънода инсоннинг барча хатти-ҳаракати, фаолияти, хулқи, одоби, инсонлар билан бўлган муносабатларида намоён бўлса, тор маънода одамларнинг фалсафий, диний, сиёсий, ахлоқий, ҳуқуқий қарашларида, тафаккури, дунёқарашларида намоён бўлади. Бугунги инновацион технологиялар ривожланиб бораётган даврда чинакам маънавиятли ва маърифатли одамгина инсон қадрини билиши, ўз миллий қадриятларини, миллий ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллаши учун фидойилик билан кураша олиши мумкин.

Маънавият инсон руҳиятини ифодалайди. Яъни, ўзлигини англаш, дид-фаросат, ақл-идрок, яхшиликни ёмонликдан, эзгуликни жаҳолатдан, адолатни разилликдан, огохликни лоқайдликдан, оқилликни жоҳилликдан ажрата билиш қобилиятини белгилайди. Маънавият чексиз борлиқнинг инсон руҳида ифодаланиши ҳамда комил инсоннинг онги, қалби, виждонидир.

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Инсоният пайдо бўлиши билан унинг тили, урф-одатлари, анъаналари, дини, маданияти, эзгуликни ифодаловчи ахлоқий фазилатлари вужудга кела бошлаган. Уларнинг мазмунида халқнинг ҳаёт тарзи, руҳияти, маънавияти, маданияти, турмуш тарзи, ўй-хаёллари акс этган. Миллий қадрият – миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти ҳамда маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Қадрият атамаси арабча “қадр” сўзидан олинган бўлиб, қимматли, фойдали деган маънони англатади. Қадрият – бу табиий ва ижтимоий ҳаётда намоён бўладиган шахсий ва ижтимоий эҳтиёжни қондиришга хизмат қиладиган моддий-маданий, маънавий омиллар йиғиндисидир. Бизнинг менталитетимизга хос бўлган миллий қадриятлардан андиша,

сабр-тоқат, вазминлик, мулозамат, сертакаллуфлик, кексаларга ҳурмат-эҳтиром, ижтимоий ҳаётда босиқлик қон-қонимизга сингиб кетган. Биз юқорида таъкидлаганимиздек, ўзбек халқи **миллий, маънавий қадриятлар** ва ахлоқ-одобга бағишланган махсус теран таълимотларнинг мерос-хўридир. Жумладан, Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг”, Аҳмад Югнакийнинг “Ҳиббат ул-хақойик” асарлари, Кайковуснинг “Қобуснома”, Бурҳониддин Марғинонийнинг етти китобдан иборат “Ҳидоя”²⁵, Хусайн Воиз Кошифийнинг “Ахлоқи Муҳсиний”²⁶ номли одоб-ахлоқ меъёрларини батафсил ёритиб берган асарлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини, долзарблигини йўқотмаган.

Б.Зиёмуҳаммадов ўзининг “Комилликка элтувчи китоб”²⁷ асарида “Қадрият” сўзига қуйидагича таъриф беради: “Кишини қуршаб турган чексиз кўп нарса ва ҳодисалар, шу жумладан, миллий маънавият ичидан ҳам, муайян шахс ёки ижтимоий гуруҳ ё конкрет бир миллат ёхуд бутун инсоният учун алоҳида аҳамиятга, қадрга эга бўлганларини қадрият дейилади. “Моддий қадриятлар – кишилар моддий эҳтиёжларини қондириб, ўзига хос хусусияти ва шаклларига кўра одамларда алоҳида ҳис-туйғу уйғотувчи моддий нарсаларга айтилади. Уларга буюк иншоотлар, боғ ва хиёбонлар, антиқа уй-рўзғор буюмлари, тарихий қимматга эга бўлган уй анжомлари, курул-яроғ, озиқ-овқат, шахсий буюмлар ва шунга ўхшаш нарсалар қиради.

Қадриятлар – умумбашарий, миллий ва шахсий бўлиши мумкин:

1) Олам, табиат ва жамиятнинг энг муҳим томонларини, алоқадорликларини ифодалайдиган қадриятлар умумбашарий хусусиятга эга. Бундай қадриятлар ўз аҳамиятини йўқотмайдиган, умумбашарий абадий қадриятлардир;

2) Муайян бир элат, миллат, халқнинг ҳаёти, турмуш тарзи, тили, маданияти, урф-одат ва анъаналари, ўтмиши ва

²⁵ Марғиноний Б. “Ал-Ҳидоя”, 1-жилд. Т; 2001; Яна қаранг “Ҳидоя”, ЎзМЭ, 11-жилд.Т; 2005. Б. 326

²⁶ Кошифий В.Ҳ. Ахлоқи Муҳсиний. – Т; ЎзМЭ, 2010.

²⁷ Зиёмуҳаммадов Б. Комилликка элтувчи китоб. – Т; “TURON-IQBOL” нашриёти, 2006. Б.73.

келажаги билан боғлиқ кадриятлар миллий кадриятлардир;

3) Инсон, унинг фаолияти, турмуш тарзи, эътиқоди, умр маъноси, одоби, гўзаллиги билан боғлиқ кадриятлар шахсий кадриятлардир²⁸.

Х. Қодирова ўзининг “Миллий кадриятлар ва маънавий мероснинг жамият ҳаётидаги ўрни” номли мақоласида: “Ўзбекистон халқи умуминсоний ва миллий кадриятларга таянади. Буларнинг бири иккинчисини инкор этмайди. Миллий кадриятлар қуйидагилардан иборат, деб қуйидагиларни санайди:

1. Халқимиз ҳаётида жамоа бўлиб яшаш руҳининг устуворлиги;

2. Халқ онгида устувор бўлган фикр – дўст ва яхши қўшни бўлиб, тинчлик ва тотувликда, яқиндан ҳамкорликда яшаш;

3. Оила, маҳалла, эл-юрт, Ватан тушунчаларини муқаддас билиш;

4. Ота-она, маҳалла жамоаларига, раҳбарларга юксак ҳурмат-эътибор кўрсатиш, бутун жамиятни ҳурмат қилиш;

5. Миллатнинг ўлмас руҳи, миллат маънавиятининг ҳаётбахш манбаи сифатида она тилига муҳаббат уйғотиш, уни севиш;

6. Катталарга ҳурмат-эҳтиром, кичикларга иззат-эътибор, деган қоидага амал қилиш;

7. Аёл зотига эҳтиром кўрсатиш, яъни, муҳаббат, гўзаллик ва нафосат тимсоли бўлган аёлни кадрлаш;

8. Сабр-тоқат ва меҳнатсеварлик;

9. Ҳалоллик, меҳр-оқибат²⁹ни назарда тутати.

Бир қатор олимлар томонидан ёзилган “Шахс маънавиятини шакллантириш омиллари ва воситалари” номли китобда Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантириш йўли тўртта асосий негизга асосланади:

1. Умуминсоний кадриятларга содиқлик;

²⁸ Тарбия энциклопедияси. –Т; “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2010. Б.509-510.

²⁹ Жалолов Х. Оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлиги.Тарбия. №2-сон.2006.Б.13.

2. Халқимиз маънавий савиясини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;

3. Инсонни ўз имкониятларини эркин намоёйиш қилиши

4. Ватанпарварлик, инсонпарварлик, толерантлик,³⁰ – деб қайд этилгани ҳам айнан миллий қадриятларимиз асосида тарбиявий ишларни ёшлар ўртасида олиб боришда кўпроқ қандай йўналишларга эътибор қаратиш ва тарғибот ишларида маҳалла, оила, жамоат, тарбиявий муассасаларнинг ўрнини кучайтириш зарурлигини кўриш мумкин.

Муаллифлар қадриятлар ва уларнинг турларига қуйидагича ёндошганлар:

• **Оилавий қадрият** – бир оила учун маълум бир маънавий тури (масалан, туғилган кунни нишонлаш);

• **Миллий қадрият** – миллатнинг асрлар мобайнида яратган маънавий бойликлари, ноёб тарихий обидаларини авайлаб-асраш, келгуси авлодларга етказиш, ривожлантириш, ҳурмат билан муносабатда бўлиш, ҳурфикрлилик, виждон ва дин эркинлигини қарор топтириш, маънавий мулкни миллий қадрият сифатида ҳимоя қилиш;

• **Жамоа қадрияти** – маълум бир маҳаллада, кишлоқда, меҳнат жамоасида бирон ижтимоий ҳодиса (оммавий тадбирлар, масалан, ҳашар) урф бўлган;

• **Умуминсоний қадрият** – жаҳон халқлари учун ижобий аҳамият касб этувчи, инсониятнинг умумий манфаатларига мос келувчи моддий ва маданий ҳамда мезонлар мажмуаси мақсад ва интилишларини ўзида ифода этади³¹.

Умуминсоний қадриятлар ва миллий маънавий, ўз навбатида, Ислом халқлари маънавияти, Ҳиндистон халқлари маънавияти, Европа халқлари маънавияти, Шарқ халқлари маънавияти йўналишлари қуйидагича ёритилган;

• **Ислом халқлари маънавияти** – араб халқлари, фор-

³⁰ Тиллаева Г., Юсупов Қ., Бобоев Н., Халдибекова Ф., Юсупов А. Шахс маънавиятини шакллантириш омиллари ва воситалари. Т: “Фалсафа ва ҳуқуқ институти” 2009. Б.12

³¹ Тиллаева Г., Юсупов Қ., Бобоев Н., Халдибекова Ф., Юсупов А. Шахс маънавиятини шакллантириш омиллари ва воситалари. Т: “Фалсафа ва ҳуқуқ институти” 2009. Б.16

сийзабон халқлар, туркий халқлар;

- *Европа халқлари маънавияти* – рус, инглиз, француз маънавияти ва ҳоказолар;

- *Ҳиндистон халқлари маънавияти* – орий халқлар маънавияти, дравид халқлари маънавияти;

- *Шарқ халқлари маънавияти* – япон маънавияти, хитой маънавияти³².

Қадриятларнинг хилма-хил шакллари, моддий, маънавий, миллий, минтақавий, умумбашарий, жамият ҳаётининг соҳалари бўйича иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий, ижтимоий онг шаклларига мос келадиган ахлоқий, диний, ҳуқуқий, ва бошқалар. Жумладан, миллий қадрият – миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти ҳамда маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

Умуминсоний қадриятлар – жаҳон халқлари учун ижобий аҳамият касб этувчи инсониятнинг умумий манфаатларига мос келувчи моддий ва маданий ҳамда мезонлар мажмуаси мақсад ва интилишларини ўзида ифода этади³³.

МАҚОЛЛАР ВА МИЛЛИЙ ФАЗИЛАТЛАРДА ҚАДРИЯТ

Ўзбек халқ мақоллари ўзида халқнинг миллий маданий қадриятларини, унинг хусусиятларини ўзига хос тарзда акс эттиради. Ўз қадрини билган сўз қадрини билади. Биз йўқотган қадрини қайта топаётган халқмиз. Муқаддас китобларимиз, унутилган байрамларимиз, удумларимиз, одатларимиз тикланди, она тилимиз, тарихимиз, маънавиятимиз, маданиятимиз бутун дунёга танилмоқда. Мен ўзбекман, деган ҳар бир фуқаро ўз юрти тарихини, маданиятини, маънавиятини, қадриятларини, тилини, динини билиши зарур.

Ҳикматлар ва мақоллар умрнинг кўрки бўлиб, уларни

³² Ўша ерда, Б. 17

³³ Темирова Н.Э. Қадриятлар ва ёшлар камолоти. –Т: Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2008. Б.26

қадимдан ота-боболаримиз ўз ҳаётий тажрибаларидан келиб чиқиб яратганлар ва бизгача қадрланиб, халқ оғзаки ижоди орқали етиб келган. Миллий маданият ва маънавий соҳасида кўплаб ишларни амалга оширган В.Н.Телиянинг таъкидлашича, мақоллар халқнинг кундалик ҳаёти билан боғлиқ маданий қадриятларнинг асрлар давомида анъанавий тарзда аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган улкан манбаидир³⁴.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Бир болага етти маҳалла – ҳам ота, ҳам она”, – деган мақолнинг ҳақиқий маъносини англайдиган вақт келди”, деб жон куйдиришлари бежиз эмас. Зеро, асрлар давомида халқимиз мақолларни миллий қадрият сифатида қадрлаб, бола тарбиясига масъулият билан ёндашган. Бундай миллий, маданий қадриятларнинг юзага келиши, албатта, мақол мансуб халқнинг минг йиллик тажрибаси билан узвий боғлиқ бўлиб, уларда оламни англашнинг ўзига хос тарзи, халқ дунёқараши акс этади. Хусусан, “Андишанинг оти – кўрқоқ”, “Бир болага етти маҳалла ота-она”, “Болали уй – бозор, боласиз уй – мозор”, “Бош омон бўлса, дўппи топилади”, “Ёқаси қолса ҳам – беқасам”, “Маслаҳатли тўй тарқамас”, “Эр-хотиннинг уруши – доқа рўмолнинг қуриши” каби мақолларда³⁵ миллий-маданий жиҳатлар тўлақонли акс этган. Қадимдан кишининг айбини юзига дангал айтмаслик, истиҳола қилиш ўзбекона одобнинг ажралмас қисми саналган. Шунинг учун бўлса керак, ўзбекларда “Андишанинг оти – кўрқоқ” каби мақоллар яратилган. Мазкур мақолнинг мазмуни “бирор киши кимнидир нафсониятига тегадиган гап айтса, ўша киши мулоҳазали эканлиги боис унга муносиб жавоб қайтармайди. Аммо мулоҳазасиз киши яна ўшандай гап-сўзларни қилаверса, унга кинояли тарзда “Андишанинг отини

³⁴ Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школы «Языки русской культуры», 1996. – С. 241.

³⁵ Мақолада келтирилган мақоллар Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. ларнинг “Ҳикматнома” китобидан олинди.

кўрқоқ қўйманг” тарзида жавоб берилади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида ушбу мақолга қуйидагича изоҳ берилган: 1. Кетини, оқибатини ўйлаб ёки юз-хотир қилиб юритилган мулоҳаза. 2. Умуман фикр, мулоҳаза. *Қандайдир андиша тутди тилини.* (А. Мухтор). 3. Шарм-ҳаё, ор-номуста амал ҳисси. *Биз Зулфия опанинг ёнларида бўлиб, у кишидан нафақат журнал ишини, одоб-андишани, ҳалолликни ҳам ўргандик.* (“Саодат”³⁶). Ўзбек миллатига хос ибo, ҳаё, хушмуомалалик, юзга тик қарамаслик, ўзарo муносабатларда катталар ҳурматини жойига қўйиш каби фазилатлар доимо устун тургани ва “бетгачопарлик” ноҳўя қилиқ, ўзбек одoбига зид бўлган ҳолат экани учун халқда шундай мақоллар яратилган. Ҳозирги ўзбек тилидаги “Етти ўлчаб, бир кес” мақолида ҳам ана шу жиҳат устунлик қилади.

Таъкидлаш жоизки, ҳар бир мақол таркибида миллий-лигимизга хос бўлган сўзлар бор. Масалан, “Тор жойда ош егандан – кенг жойда мушт еган яхши” мақолида **ош**, “Урвоғига чидаган юпқа қилсин” мақолида **юпқа**, “Қазисан, қартасан, асли зотингга тортасан” мақолида **қаз**и ва **қарта**, “Ёқаси қолса ҳам – беқасам” мақолида **беқасам**, “Эр-хотиннинг уруши – дока рўмолнинг қуриши” мақолида **дока рўмол**, “Бош омон бўлса, дўппи топилади” мақолида эса **дўппи** сўзи айнан ўзбек миллатига хос миллий маданий қадр-қимматга эга. Юқорида қайд этилган халқ мақолларида миллий-лигимиз, халқимизнинг ўзига хос фазилатлари, одоб-ахлоқи, дунёқараши, ижтимоий ҳаёт тарзи ва ҳоказолар акс эттирилган. Ёшларни ҳар томонлама етук, комил, жамиятда фаол, ватанпарвар бўлишларига эришишда қуйида ҳамкорлик фазилатлари акс этган мақолларни тавсия этамиз:

“Кўпдан кўён қочиб қутилмас”; ”Бирники мингга, мингники туманга”; “Овул – бошқа, тилак – бир, Бармоқ – бошқа, билак – бир”; “Бир бош – бало бош, Икки бош – мардона бош”; “Икки ёрти – бир бутун”;” Йўлдоши кўпнинг қўлдоши

³⁶ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I жилд. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 84-бет.

кўп”; “Қирқишганлар қирилар”; “Ёлғиз ақл ўзи яхши, Икки бўлса яна яхши”; “Давлат – оғиз бирликда”; “Кемага тушганинг жони бир”; “Бириккан – куч, бирикмаган – пуч”; “Элга эл қўшилса – давлат, элдан эл кетса – меҳнат”; “Арғамчига қил қувват”; “ Бир майизни қирқ киши бўлиб ер”; “Ахил ишласанг, иш унар, ҳар мушкул осон бўлар”; “Ҳамжихатлик – давлат, ёлғизлик – кулфат”; “Кўп билан кенгаш, маъқулига ёндаш”.

Мақоллардан фойдаланиш орқали ёшларда ҳикматлар каби қадрият турларини қадрлаш, жамоа бўлиб ишлаш малакаларини мустаҳкамлаш мумкин. Халқ маданиятини, миллий дунёқарашини, маданий, маънавий ва ахлоқий фазилатларини ҳамда ҳамкорлик ҳаракатларини ўзида акс эттирган ўзбек халқ мақолларини миллий фазилатлар билан уйғунликда олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Зеро, ёшларда фидокорликни намоён этиш учун маънавий муҳит, маънавий фаолият, маънавий ўзликни англаш тизимини яратиш ва шу асосда ёшларнинг ватанпарварлик ва фидокорлик сифатларини шакллантиришда миллий фазилатларга, қадриятларга эътибор катта. Ўзбек халқининг қадриятлари, миллийлиги, ўзига хос хусусиятлари ҳамда миллий фазилатлари – *ижтимоий, жамоавий жиҳатлар* ва *ахлоқий ижобий ҳамда ахлоқий салбий фазилатлардан келиб чиқиб* ажратиб чиқилди:

1. Ижтимоий жиҳатлар – мақсадлилиқ, бунёдкорлик, табиатга муҳаббат, ғоявий курашчанлик, ватанпарварлик, меъёрга риоя қилиш, ижтимоий фаоллик, эътиқодлилиқ, фаолиятда ҳамиша биринчиликка интилиш.

2. Жамоавий жиҳатлар – оилага содиқлик, меҳмондўстлик, ибрат олишга мойиллик, бошқаларга қараб иш тутиш, фарзандсеварлик, бағрикенглик, ҳамжихатлик, ахиллик, дўстга содиқлик, жамоага интилиш, анъана ва урф-одатларни қадрлаш, бошқаларга яхшилик қилишдан завқланиш.

3. Ахлоқий ижобий фазилатлар – ҳалоллик, иболи-

лик, ҳаёлилик, тежамкорлик, саховатлилик, қаноатлилик, сабрлилик, виждонлилик, инсофлилик, шукроналик, ҳаромдан ҳазар қилиш, истараси иссиқлик.

4. **Ахлоқий салбий фазилатлар** – ваъдабозлик, исрофгарчилик, хуфёна эгоизм, лоқайдлик, дабдабабозлик, ҳасадгўйлик, бойлик ва мансабга мутелик, бепарқлик.

Миллатимизга хос бўлган ижтимоий жиҳатларда акс этган ватанпарварлик, эътиқодлилик каби жиҳатлар ҳақида гапирар эканмиз, “Ватанпарварлик” сўзига тўхталиб ўтамиз. Ватан (арабча “Ватан” – она юрт) кишиларнинг яшаб турган, уларнинг авлод-аждодлари туғилиб ўсган жойи, худуди, ижтимоий муҳити, мамлакати³⁷. “Ватанни севмоқ иймондандир” ...Ватанни севмоқ уни ардоқламоқ, қадрига етмоқ энг олий қадриятдир. Ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш ва ёш авлодни шу руҳда тарбиялаш оила ва жамиятнинг муаммосидир. Ватан ичра қадриятларни, урф-одатларни, халқ анъаналарини қайта тиклаш, аждодлар ҳурматини жойига қўйиш, улар қолдирган маданий – маърифий, маънавий ёдгорликларни қадрлаш, тарихий обидаларни асраш каби эзуликлар ва фазилатлар жон қадар ширин Ватан туйғусидир³⁸.

Ватан муқаддасдир. Ундан қиммат, ундан азиз, ундан улуғ неъмат йўқдир. Шу бойликни қадрлаган, ундан чексиз фахрланган инсонгина оиласи, халқи ҳамда жамиятига меҳр-муҳаббатли бўлади. Инсон она учун қанчалик жонфидолик қилса, Ватан учун ҳам шунчалик қайғуради, уни ардоқлайди, севади ва кўриқлайди.

Миллатимизга хос бўлган жамоавий жиҳатлардан оилага, дўстга содиқлик, меҳмондўстлик, аҳиллик, анъана ва урф-одатларни қадрлаш кабиларни қайд этиб, анъана ҳамда қадриятларга тўхтаб ўтишни лозим кўрдик. Ўзбек халқининг миллий анъаналари, урф-одатлари, маросимлари жуда катта тарихий илдизга эга. Анъаналар, урф-одат-

³⁷ Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат. –Т; “Шарқ”, 1998. Б.33.

³⁸ Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий гурур. Т; “Ўқитувчи”, 1999.Б.198.

лар, маросим ва байрамлар халқнинг, миллатнинг маънавияти, қадриятларининг ажралмас қисмидир. Улар халқнинг маънавий эҳтиёжлари замирида шу халқнинг орзу-ўйлари, истаклари, турмуш тарзи, ахлоқ нормаларини ўзида мужассам этади. Шунинг учун ҳам ҳар бир халқ, миллат, элат уларни кўз қорачиғидай авайлаб-асраши, тараққий эттириб, келгуси авлодларга маънавий қадрият сифатида етказиши лозим.

Мустақиллик шарофати билан муҳим қадриятларимиз ҳисобланган “Наврўз”, “Меҳржон” байрамлари, Рамазон ва Қурбон ҳайитлари халққа қайтарилди. Улар билан боғлиқ расм-русум, урф-одатлар, удумларни давр талабига, инсонларнинг эҳтиёжига мослаштиришга ҳаракат қилинмоқда. Ўзбек халқи – қадимдан тўй турларига бой халқ. Жумладан, суннат тўйи, никоҳ тўйи, соч тўйи, тиш тўйи, бешик тўйи, биринчи қадам тўйи, фотиҳа тўйи, мучал тўйи, эллик ва ундан ортиқ ёшларни нишонлаш тўйлари, ҳайит байрамлари каби қадриятлар одамларда ҳамжихатлик, ахиллик, меҳр-оқибат, ҳайр-саховат, имон-эътиқод, меҳмондўстлик, инсонпарварлик, дўстлик, тежамкорлик каби фазилатларни тарбиялашга хизмат қилади. Шунингдек, қадимда тўй-базмларда ўйин-кулгу, шеърхонлик, миллий кураш, кўпкари, аскиябозлик қилинган. Аъёналар мазмунан ҳар бир миллатнинг, халқнинг ва элатнинг менталитетини оилавий хурсандчилик ёки мотам маросимлари, тантаналари тарзида ифода этади. Уларнинг барчаси мазмунан эзгуликка, инсонпарварликка, яхшиликка йўналтирилган маросимлар бўлиб, жамиятнинг ўзгариши ва давр талаби билан шаклан ва мазмунан ўзгариб боради. Баъзи аъёналар маънавий қадрият даражасига кўтарилади. Жумладан, Наврўз байрами Шарқ халқларининг миллий-маънавий қадриятларидан ҳисобланади³⁹.

Наврўз – янгилиниш, яшнаш, яшариш байрами, табиатнинг уйғониши билан боғлиқ янги куннинг бошланиш байрамидир. “Наврўз” сўзи форс тилидан олинган бўлиб, “Нав” –

³⁹ Мусурмонова О. Оила маънавияти-миллий гурур. Т; “Ўқитувчи” 1999. Б.140.

янги, “Рўз” – кун, яъни “Янги кун” деган маънони англатади. 21 март кеча ва кундуз тенглашган кун – янги йил – Наврўз байрами сифатида Шарқ халқлари томонидан кенг нишонланади. Наврўз жуда қадимий байрам эканлиги ҳақида Абу Райҳон Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”⁴⁰, Умар Ҳайёмнинг “Наврўзнома”⁴¹, Абулқосим Фирдавсийнинг “Шоҳнома”, Хожа Али Термизийнинг “Наврўзнома”, Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” асарларида кенг ёритилган. Ушбу асарларда байрамнинг пайдо бўлиш тарихи, у билан боғлиқ урф-одатлар, расм-русумлар ҳақида қимматли маълумотлар берилган.

Диний кадрят илдизлари инсон онги ва руҳияти билан боғлиқ диний таълимотларга бориб тақалади. Аждодларимизни диний-ахлоқий қарашларида комил инсон маънавий-ахлоқий камолотнинг тўрт босқичини босиб ўтмоғи лозимлиги таъкидланган. Булар шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқатдан иборат. Буюкларимиз наздида олий ҳақиқатга етишмоқ учун шариат ва тариқатдан хабардор бўлишнинг ўзи етарли эмас, маънавий комил инсон маърифатли, илмли бўлмоғи лозим.

Динларнинг мавзу камрови жуда кенг бўлиб, улар маънавий-ахлоқий қарашлардан иборат. Унда ҳалоллик, поклик, адолат, иймон, инсоф, қаноат, ростгўйлик, диёнат каби юксак фазилатлар илгари сурилади. Шунинг учун ҳам диний кадрятларда, барча динларни яратилиши учун асос бўлган Авесто, Забур, Таврот, Инжил, Қуръон каби муқаддас китобларда зикр этилган эзгу ғоялар маълум даражада ўз ифодасини топади. Масалан, кишилик тафаккури ва маънавиятининг энг қадимий тарғиботчиларидан бўлмиш “Авесто” таълимотининг ахлоқий асосларини “Эзгу фикр”, яъни фикрлар софлиги, “Эзгу калом”, яъни эзгу сўзнинг собитлиги, “Эзгу амал”, яъни амалларнинг инсонийлиги ташкил этади. Ислом динида ҳам юксак инсоний фази-

⁴⁰ Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Т; “Фан”, 1968.

⁴¹ Умар Ҳайём. Наврўзнома. Т; “Меҳнат”, 1990, Б.15.

латлар улуғланиб, аксинча ёмон феъл-атвор, иллатларнинг инсон ва жамият учун кулфат ва азоблар келтириши қайта-қайта таъкидланади. Шу ўринда фалсафий қарашлардаги ахлоқий-диний қадрият унинг руҳшунослик табиатидан келиб чиқади. Бундай ахлоқийлик ўз-ўзини тарбиялаш, руҳни тубанликдан юксакка, покликка кўтариш билан боғлиқдир. Иймон – кишиларнинг пок, тоза юриши, танани озода тутиши, ёмон ният ва сўзлардан ўзини тийиши, ёмон амаллардан воз кечиши, ножўя ишлардан юз ўгириши, виждонли бўлишидир. Бўри Зиёмухаммадов ўзининг “Комилликка элтувчи китоб” номли асарида “Қуръонда имоннинг ўзига хос мезони саналган саховат, меҳмоннавозлик, жасорат, сабр-тоқат, тўғрилиқ, вафодорлик ва содиқликка катта эътибор берилган”⁴², деган таъриф ҳам иймон мезонлари, диний қадриятларнинг асоси бўлиб, инсонларни яхшиликка, меҳр-мурувватга, атрофдагиларга бефарқ бўлмасликка, оила, маҳалла ва юртига садоқатли бўлишга чорлайди. Ҳадисларда инсоннинг маънавий камолот мезони, унинг тафаккур доираси, дунёқарашининг кенглиги, билимларнинг қай даражада эканлиги кўрсатилган. Жамиятга ва ўзига фойда келтирувчи шахс бўлиб етишишда муҳим омил – билим эгаллаш деб қайд қилинган. *Толиби илм фарздир. Толиби илмга ҳар бир нарса истиғфор айтади, ҳатто денгиздаги балиқлар ҳам. Билимсизлик – кишиларни нодонликка олиб келади. Билимсиз жамиятда жаҳолат, разолат ҳукмронлик қилади*, – дейилган Ҳадиси шарифда. Шунингдек, Ҳадисларда билим кишининг фаҳм-фаросатини ўтқир, зеҳнини зукко, хотирасини кучли қилиши таъкидланади ва “Илмни Чин (Хитой)да бўлса ҳам бориб ўрганинглар”⁴³, –деб даъват этилади. Шунга кўра, “Олим бўл ёки билим ўрганувчи бўл, ёки тингловчи бўл, ё бўлмаса билим ва илм аҳлига муҳаббатли бўл, Бешинчиси бўлма, ҳалок бўласан”⁴⁴,

⁴² Зиёмухаммадов З. Комилликка элтувчи китоб.Т; “TURON-IQBOL”, 2006. Б.191.

⁴³ Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. Т; “Камалак”. 1991. Б.51-60

⁴⁴ Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. Т; “Камалак”. 1991. Б.61

– дейилган. Динлар маданий-маънавий ҳаётнинг барча соҳасини қамраб олиб, инсонлар фаолиятига ақлий ва бадий жиҳатдан таъсир этиб келди, уларнинг маънавий юксалишига ёрдам берди. Биз инсоннинг ташқи гўзаллиги – бу унинг зоҳиран кўринадиган барча амалий ҳаракатлари ва фазилатлари; озода ва покиза юриш, ораста ва саранжом, ўзига ярашадиган кийим кийиш; Оллоҳ ўзи инъом этган гўзалликка гард юқтирмаслик, оддийлик ва соддалик, вазмин ва жиддий муносабатни тушуниш қобилияти эканлигини унутмаслигимиз ва энг аввало, ўзимиз ёшларга ўрнак бўлишимиз зарур.

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ ВА ҚАДРИЯТЛАР

Ҳозирги даврда миллий ва маънавий қадриятларнинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамиятининг ошиб бориши, ёшлар камолотидаги ўрни барчамиз учун муҳим аҳамият касб этмоқда. Биз юқорида миллий-маънавий, маданий, таълим-тарбия, ахлоқ каби қадрият турлари, унинг моҳияти, инсон тафаккури, дунёқарашига таъсири, комил инсон тарбиясидаги ўрни каби масалаларни имкон қадар ёритишга ҳаракат қилдик. Шу ўринда ёшлар тарбиясини маънавий қадрият ва миллий истиқлол мафкураси тамойиллари билан уйғунликда олиб бориш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Миллий қадриятларимиз, халқимизнинг ўзига хос удумлари, унинг юксак ахлоқий фазилатлари маънавиятимиз ўзагидир. Барчамизга маълумки, бугунги кунда миллий қадриятларни тиклаш, такомиллаштириш, ўзлигимизни билиш, маънавий қадриятлар тизимини яратиш умуммиллий, долзарб вазифалардан биридир.

Юксак маънавий қадриятларни миллий ғоя ва мафкура билан уйғунликда олиб боришда умуминсоний қадриятлар, таълим-тарбия, илм-фан ва одоб-ахлоқнинг ўрни ўзгачадир. Жумладан, ахлоқий тарбия ва ахлоқий дунёқараш

ўз яқинлари, Ватани олдидаги бурч ва жавобгарлик ҳиссини шакллантиради.

Мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ, ижтимоий қатлам, миллат, давлат халқ ва жамиятнинг эҳтиёжлари, мақсад-муддаолари, манфаатлари, орзу-интилишлари ҳамда уларни амалга ошириш тамойилларини ўзида мужассам этган ғоялар тизимидир. Унинг **фалсафий, дунёвий ва диний илдизлари** бор. Мафкуранинг мақсади – инсонларни муайян ғояга ишонтириш, бу йўлда маънавий-руҳий рағбатлантириш, инсонларни ғоявий тарбиялаш йўллари уюштириш, инсонларда ғоявий иммунитетни шакллантиришга сафарбар этишдир.

Қадрият – унинг моҳияти ва мазмуни, миллий қадриятларнинг намоён бўлиш шакллари ва уларнинг асосий хусусиятларини ўз ичига қамраб олган. Шунингдек, қадрият мавзуларида Ўзбекистон тарихини шарқона кадрлаш, уларга ватанпарварлик руҳида муносабат билдириш, ёшлар онгида истиқлол ва қадриятларга нисбатан қарашнинг ижобий томонга ўзгариши, миллий қадриятларни асраш ва умуминсоний қадриятлар билан уйғунлигини таъминлаш жуда муҳимдир.

Миллий истиқлол мафкураси Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний қадриятлар, демократия тамойилларига асосланади. Халқнинг асрлар давомида шаклланган юксак маънавияти, анъана ва удумлари, улуғ бобокалонларнинг ўлмас меросидан озиқланади. Халқнинг ишонч ва эътиқоди акс этган адолат, ҳақиқат, эркинлик ва мустақиллик ғояларида юрт тинчлиги, Ватан равнақи ва халқ фаровонлигини таъминлаш назарда тутилади. Шунингдек, жамият аъзоларини, аҳолининг барча қатламларини Ўзбекистоннинг буюк келажagini яратишга сафарбар этади. Миллати, тили ва динидан қатъи назар, мамлакатнинг ҳар бир фуқароси қалбида она-Ватанга муҳаббат, мустақиллик ғояларига садоқат ва ўзаро ҳурмат туйғусини қарор топтиради. Жамоатчилик қалби ва онги-

га фикрлар хилма-хиллиги, виждон эркинлиги тамойилларига риоя қилган ҳолда маърифий йўл билан сингдирилади. У ҳар бир ватандошимизнинг оиласи, жамият, эл-юрт олдидаги бурч ва масъулиятини қай даражада адо этаётганини белгилайдиган маънавий мезонидир. Бу – Ўзбекистонда истиқомат қиладиган ва ўз тақдирини шу муқаддас замин билан боғлаган ҳар бир фуқаронинг “Ватаним менга нима берди” деб эмас, балки “Мен Ватаним равнақи учун нима қилапман”, деган масъулият туйғуси билан яшаши демак⁴⁵.

Шу ўринда, халқимизга бўлаётган хавф ва таҳдидлар *ички ва ташқи хавфлар бўлиб, улар қўйидагилардан иборат эканлигини таъкидлаб ўтиш жоиздир:*

Ички хавфлар – ғоявий бўшлиқ, тарихий хотирага тўлиқ эга эмаслик, ўғил ва қизлар тарбиясига мутаносиб ёндашмаслик, йўл қўйилган хато, камчиликлардан ўкинмаслик ва хулоса чиқармаслик, ғийбат қилиб хузурланиш, сўзлашув маданиятига, она тилимиз қоидаларига эътиборсизлик, ношуқурлик, иккиюзламачилик, дангасалик, шахсиятпарастлик, маҳаллийчилик.

Ташқи хавф – маънавиятимизга зид, ёт диний оқимлар таъсири, сохта демократия шакллари сингдиришга уриниш, ғарбона гедонизм, ғоявий тазйиқлар, енгил-елпи санъат турларига маҳлиёлик (рок, рэп, металл, брейк данс ва ҳоказо), сиёсий-мафқуравий таъсирлар, одобсизлик, уятсизлик тарғиботи, эгоизм ва индивидуализм, ақидапарастлик, экстремизм, бошқа маданият, урф-одатларга берилувчанлик (Валентин куни, Хеволин байрами, ғарбона ва шарқона кийинишга мойиллик).

Бундай хавфлардан ёшларни ҳимоя қилиш мақсадида *ёш авлодни қўйидаги миллий истиқлол ва қадриятлар асосида тарбиялаш зарур:*

1. Мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш;

2. Хур фикрли, журъатсизликдан холи, ўз билими ва ку-

⁴⁵ Миллий истиқлол ғояси: кўргазмали воситалар. Т; “Маънавият”, 2001, Б.12.

чига ишониб яшайдиган инсонни тарбиялаш;

3. Одамлар, айниқса, ёшларнинг иродасини бақувват қилиш, иймон-этиқодини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган маънавий муҳит яратиш;

4. Ватандошлар тафаккурида ўзликни англаш, тарихий хотирага садоқат, муқаддас қадриятларни асраш, ватанпарварлик туйғусини камол топтириш;

5. Халқимизга хос иймон-этиқод, инсоф-диёнат, саховат, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаё каби фазилатларни янада юксалтириш;

6. Мамлакатнинг кўп миллатли халқи онги ва қалбида “Ўзбекистон – ягона Ватан”⁴⁶ – деган тушунчани шакллантириш ва ривожлантириш.

Миллий ўзликни англаш миллатнинг тили, урф-одатлари, қадриятлари, ҳудудий ягоналиги, маънавиятдаги ўзига хослигидан иборат миллийлиги каби миллатнинг мустақил белгиси ҳисобланади. Миллий ўзликни англаш миллатнинг мустақил эканлиги – миллий манфаатлар, эҳтиёжлар умумийлигини ҳимоя қилиш ва миллий-тараққиётга эришиш ва унинг жаҳон тараққиётидаги ўрнини мустаҳкамлаш заруриятини англаш билан белгиланади⁴⁷. Ўз-ўзини англаш – бу ўз Ватани ва шу Ватанда яшаган халқнинг, миллатнинг ўтмиши, унинг маданияти, урф-одати, қадриятларини билиши демакдир. Ўз-ўзини англаш шундай бир ноёб жараёнки, унинг моҳиятига етиш инсонда битмас-туганмас меҳр-муҳаббат, шафқат, умумий инсонпарварликни шакллантиради.

⁴⁶ Миллий истиқлол ғояси: кўргазмали воситалар Т; “Маънавият”, 2001, Б.12.

⁴⁷ Г.Тиллаева ва бошқалар. Шахс маънавиятини шакллантириш омиллари ва воситалари. Т; 2009, Б.31

ХУЛОСА

Ёш авлодни маънавий қадриятлар руҳида тарбиялаш, алломаларнинг ўғити, доно сўзлари, фикрларини қадрлаш, ўрганиш, ҳаётда қўллаш ёшларни фикр ва дунёқарашини кенгайтиради. Бугунги ёшлар – келажак пойдевори. Шундай экан, уларни ҳар томонлама етук, комил, ватанпарвар, юрт тинчлиги ва равнақи йўлида фидокор бўладиган фарзандлар қилиб тарбиялаш зарур.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Бизни ҳаммиша ўйлантириб келадиган яна бир муҳим масала – бу ёшларимизнинг одоб-ахлоқи, юриш-туриши, бир сўз билан айтганда, дунёқараши билан боғлиқ. Бугун замон шиддат билан ўзгаряпти. Бу ўзгаришларни ҳаммадан ҳам кўпроқ ҳис этадиган ким – ёшлар. Майли, ёшлар ўз даврининг талаблари билан уйғун бўлсин. Лекин айти пайтда ўзлигини ҳам унутмасин. Биз киммиз, қандай улуғ зотларнинг авлодимиз, деган даъват уларнинг қалбида доимо акс-садо бериб, ўзлигига содиқ қолишга ундаб турсин. Бунга ниманинг ҳисобидан эришамиз? Тарбия, тарбия ва фақат тарбия ҳисобидан⁴⁸” – деган фикрлари барчамизга дастуриламал бўлиши зарур. Таъкидлаш жоизки, миллий қадриятлар қатори, миллий истиқлол мафқурасининг вазифаси мустақил тафаккур соҳиби, маънавий баркамол, комил инсонни шакллантириш, жамиятни ёт ва бегона ғоялар таъсиридан ҳимоя қилиш, кўп миллатли ўзбекистонликлар онгида ватанпарварлик, инсонпарварлик, қонунни ҳурмат қилиш, эл-юрт учун фидойилик, иймон-эътиқод, ҳалоллик каби юксак маънавий сифатларни шакллантириш, миллатимиз шаънини бугун дунёда ҳимоя қилишдан иборат.

⁴⁸Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. “Ўзбекистон”, 2016.Б.486

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абу Райхон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Т; “Фан”, 1968.
2. Жалолов. Х. Оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлиги. Тарбия. №2 (6), 2006. Б.13
3. Зиёмуҳаммадов Б. Комилликка элтувчи китоб.Т; “TURON-IQBOL”, 2006. Б.191
4. Комилов Т., Абидова С. Миллий ахлоқий қадриятлар ва уларнинг тарбиявий аҳамияти. ЎЗР ФА, “Фан”, 2000.Б.20;
5. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғати. (А. Жалолов ва Хонназаров умумий таҳририда). – Т; Шарқ, 1998, Б. 279
6. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат. –Т; “Шарқ”, 1998. Б.33.
7. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. Т; “Ўқитувчи”, 1999. Б.198.
8. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. “Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи”. Т; 2010. Б. 707.
9. Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. Т; “Камалак”. 1991. Б.51-60, 61
10. Миллий истиқлол ғояси: кўргазмали воситалар. Т; «Маънавият», 2001. Б.12.
11. Кошифий В.Х. Ахлоқи Муҳсиний. – Т; ЎЗМЭ, 2010.
12. Мажидов Н. Оила – муқаддас Ватан. Соғлом авлод учун. №1. 2000. Б.19
13. Маврулов А. Ватанни севиш масъулияти. Т:“Sano-standart” Б. 46.
14. Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. “Ҳикматнома”.
15. Ортиқов Н. Маънавият: миллий ва умуминсоний қадриятлар. - Т; “Ўзбекистон”,1997.Б.48.
16. Сафо Очил. Мустақиллик ва тарбия масалалари. Т; “Ўзбекистон”, 1995. Б.5-6
17. Словарь иностранных слов. М;1964. С.348
18. Тарбия энциклопедияси. 2010. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Б.509, 510
19. Тиллаева Г., Юсупов Қ., Бобоев Н., Халдибекова Ф., Юсупов А. Шахс маънавиятини шакллантириш омиллари ва воситалари. Т: “Фалсафа ва ҳуқуқ институти” 2009. Б.12,16

20. Тўланов.Ж. Қадриятлар фалсафаси. – Т; “Ўзбекистон”, 1998. Б.333.
21. Темирова Н.Э. Қадриятлар ва ёшлар камолоти. –Т: Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2008. Б.26
22. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школы «Языки русской культуры», 1996. – С. 241.
23. Умар Хайём. Наврўзнома. Т; “Меҳнат”, 1990, Б.15.
24. Фалсафа: қомусий луғат. – Т; «Шарқ», 2004. Б.313.
25. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т; “Ўзбекистон”, 2012. II боб. 14-модда. Б. 5.
26. Ўзбекистон ёшларининг ижтимоийлашув жараёнлари. Т; “Ижтимоий фикр” ,2011. Б.44-45.
27. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I жилд. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 84-бет.
28. Қаюмов Ў. Фуқаролик жамиятининг шаклланиши шароитида. Б. 45.
29. Қодирова. О. Оилавий келишмовчиликлар. Тарбия №2 (6), 2006. Б.
30. Қадриятлар ва ижтимоий тараққиёт (илмий ишлар тўплами). –Т; “Ўзбекистон”, 1997. Б.198;
31. Юсупова Л. Ўзаро ишонч тарбия воситаси бўлсин. - Бола ва замон.№2. 2006. Б.33.
32. Ғофуров Ғ. Миллий анъаналар//Халқ сўзи, 1993 йил. 11 февраль, Б. 2
33. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият Т; “Ўзбекистон”, 2012. Б.13-14.
34. Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. “Ўзбекистон”, 2016. Б.324,486, 487.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши.....	3
Миллий қадрият ва оила.....	4
Ёшлар тарбияси: маънавий қадрият ва “оммавий ма- даният”.....	9
Миллий қадриятлар ва уларнинг турлари.....	16
Мақоллар ва миллий фазилатларда қадрият.....	20
Миллий истиқлол мафкураси ва қадриятлар.....	28
Хулоса.....	32
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	33

ФАРМОНОВА МУЗАЙЯМХОН

**ҚАДРИЯТЛАР – МАЪНАВИЙ
КАМОЛОТ АСОСИ**

Илмий-услубий қўлланма

Муҳаррир: *Шухрат Деҳқонов*

Мусахҳих: *Даврон Мансуров*

Дизайнер: *Валерий Кокшаров*

Саҳифаловчи: *Ислом Якубов*

“TASVIR NASHRIYOT UYI” МЧЖ

Нашриёт лицензияси: АИ № 292. 23.02.2017 й.

Босишга рухсат этилди 09.09.2019.

Бичими 84x108_{1/32}. Times New Roman гарнитураси.

Офсет босма. Босма табағи 2,25.

Нашриёт босма табағи 1,75. Адади 1000 нусха.

Буюртма рақами _____. Баҳоси келишилган нархда.

«KOLOR PAK» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

100060, Тошкент шаҳри, Элбек кўчаси, 8.

Тел.: +998 71 230 27 73, +998 71 230 27 74